

Tamara Graczykowska
Rusycyzmy i sowietyzmy
we *Wspomnieniach* Wandy Wasilewskiej

W styczniu 1964 r. na specjalne zaproszenie Zakładu Historii Partii przy KC PZPR przyjechała do Warszawy Wanda Wasilewska. Zakład zbierał wspomnienia ówczesnych działaczy ruchu robotniczego. W ciągu kilku dni pisarka spotykała się z pracownikami zakładu, odpowiadała na zadawane pytania. Wypowiedzi Wandy Wasilewskiej nagrywano na taśmę magnetofonową. Następnie nagrania te miały być spisane i oddane do autoryzacji, po czym opublikowane. Nagła śmierć pisarki (29 II 1964 r.) uniemożliwiła jednak dokończenie tego projektu.

W 1967 r. redakcja kwartalnika „Z pola walki” postanowiła opublikować transkrypt nagrania. Mimo braku autoryzacji uważano, że w razie jakichkolwiek wątpliwości co do prawdziwości tekstu można go porównać z taśmą magnetofonową przechowywaną w Archiwum KC PZPR. Materiał do druku przygotowała Halina Bułhakowska i Tadeusz Sierocki. *Wspomnienia* Wandy Wasilewskiej zostały podzielone na dwie części. Pierwsza obejmowała okres życia pisarki do 1939 r., druga – lata 1939-1944.

Pierwsza część ukazała się 1968 r. w pierwszym numerze kwartalnika „Z pola walki” (W1)¹. Kolejna miała zostać ogłoszona w drugim numerze tego czasopisma. Jednak z niewyjaśnionych przyczyn do opublikowania jej nie doszło.

Wiele lat później redakcja Archiwum Ruchu Robotniczego postanowiła wydać drugą część wspomnień Wandy Wasilewskiej (W2). Posłużono się pierwszym transkryptem oraz oryginalnym zapisem magnetofonowym.

W wypadku pierwszej publikacji redaktorzy pominęli niektóre sądy autorki o osobach żyjących oraz usunęli występujące wielokrotnie powtórzenia. W wypadku drugiej redakcja przyjęła nieco inne założenia. Nie pominęto

¹ Wszystkie stosowane skróty zostały wyjaśnione na końcu artykułu.

sądów o osobach wówczas jeszcze żyjących, nie scalano tekstów rozsianych po różnych wypowiedziach, ale związanych z tym samym tematem. Poprawki dotyczyły jedynie wyrazów powtarzających się w zdaniu, lecz charakterystycznych dla stylu mówionego (przy czym nie usuwano tych wyrazów, jeśli zmieniłyby one sens wypowiedzi). Uporządkowano również interpunkcję i wprowadzono nowe, rozszerzone przypisy. Dotyczyły one głównie leksyki obcej (rosyjskiej) pojawiającej się w wypowiedziach Wandy Wasilewskiej. W tekście najczęściej wyodrębniano je za pomocą cudzysłowu. Przypisy opracował Ludomir Smosarski.

Wydaje się, że *Wspomnienia* Wandy Wasilewskiej mogą być dobrym źródłem do badań nad polszczyzną pisarki. Jak twierdzą redaktorzy pierwszej części,

„Zapis odtworzony z całkowitą wiernością z relacji tworzonej «na żywo», bezpośredni i niepodlegający powtórnej myślowej korekcie – z czym mamy niejednokrotnie do czynienia w wypadkach relacji spisywanych, bardziej wyraziście rysuje sylwetkę osoby przekazującej wspomnienia, [...] stany emocjonalnych zaangażowań nie dają się tu ukryć” (W1 116).

Swobodny ton wypowiedzi pisarki pozwolił nie tylko lepiej scharakteryzować Wandę Wasilewską jako działaczkę partyjną (co było istotne zwłaszcza w okresie socjalizmu w latach siedemdziesiątych), ale również dał nam dziś możliwość poznania jej języka osobniczego. Właśnie dzięki swobodnej relacji do tekstu przedostało się wiele rusycyzmów, które – być może – zostałyby usunięte przez redaktorów, gdyby to był któryś z jej utworów literackich.

Opis polszczyzny W. Wasilewskiej (na podstawie utworów, przemówień, artykułów napisanych podczas pobytu w ZSRR, czyli po roku 1939) nie tylko umożliwi rozszerzenie naszej wiedzy o jej języku osobniczym, ale też pozwoli włączyć się w nurt szerzej zakrojonych badań nad polszczyzną radziecką. Jak bowiem postulowali M. Marszałek i J. Mędelska, charakteryzując polszczyznę radziecką, do kanonu źródeł należy zaliczyć wszelkie dostępne dziś materiały (w tym polską prasę, podręczniki, materiały propagandowe) wydawane w Rosji porewolucyjnej, a następnie w Związku Radzieckim (por.: Mędelska, Marszałek 2001: 111-121; Mędelska 2001: 53-61).

W. Wasilewska doskonale znała język rosyjski, na stałe mieszkała w Związku Radzieckim od 1939 roku. Przyjęła obywatelstwo rosyjskie. Była aktywną działaczką polityczną (m.in. deputowaną do Rady Najwyższej ZSRR)². Toteż obecność rusycyzmów czy sowietyzmów w jej polszczyźnie nie wywołuje

² Szerzej o życiu i działalności W. Wasilewskiej w ZSRR zob.: Syzdek 1980, Syzdek 1981, Syzdek 1982, Zatorska 1976.

zdziwienia. Stały kontakt z językiem rosyjskim przyczynił się prawdopodobnie do tego, że do jej zasobów leksykalnych na stałe weszło zwłaszcza słownictwo realioznawcze (m.in. terminologia polityczna, leksyka związana z radziecką gospodarką socjalistyczną). Można przypuszczać, że w trakcie nagrań, w toku swobodnej rozmowy pisarka nie zastanawiała się nad przywołaniem ogólnopolskich ekwiwalentów leksemów rosyjskich (bądź ich nie znała), lecz posługiwała się tymi wyrazami, których przywykła używać na co dzień. Ślady sowietyzacji jej języka są dość dobrze widoczne w obu nagraniach z roku 1968. Jako przykład można podać wprowadzanie bez umiaru licznych specyficznych skrótowców. Jest to cecha charakterystyczna polszczyzny radzieckiej, rejestrowana w wielu innych źródłach (por. Mędelska, Marszałek 2003: 65).

Materiał językowy wyekscerpowany z obu części *Wspomnień* W. Wasilewskiej nie jest zbyt bogaty. Wynotowałam kilka zjawisk fleksyjnych oraz kilkanaście struktur składniowych, które odbiegały od normy ogólnopolskiej obowiązującej w okresie powojennym. Obfitszy jest natomiast materiał leksykalny. Są w nim zarówno wyrazy przestarzałe (*nota* ‘ocena’, *szwarcować* ‘przemycać’, *wink* ‘wskazówka’), środowiskowe (*prowok* ‘prowokator’), o niejasnym pochodzeniu (*jadowita papryka* ‘ostra papryka’, *prowokacki* ‘prowokatorski’) oraz – przede wszystkim – leksyka pochodzenia rosyjskiego (w tym również wyrazy przestarzałe mające rosyjskie odpowiedniki, tożsame formalnie i znaczeniowo, np. *podręczny* ‘pomocnik, praktykant’).

W niniejszym artykule chciałabym przedstawić jedynie rusycyzmy i sowietyzmy. Do rusycyzmów zaliczyłam te wyrazy i wyrażenia, które zostały zapożyczone lub skalkowane z języka rosyjskiego (Polański 1999). Wśród rusycyzmów można wyróżnić grupę sowietyzmów. Są to specyficzne nowotwory językowe „nazywające nowe pojęcia, nowe terminy, nowe słowa, powstałe w czasie rewolucji proletariackiej, procesie budownictwa socjalistycznego w ZSRR, odpowiadające nowym, socjalistycznym stosunkom” (Sierocka 1963: 40)³.

Rusycyzmy

bieżeniec ‘uchodźca, uciekinier’: [...] *dzięki przebywającym tam „bieżeńcom”⁴ kontaktował się on przede wszystkim z inteligencją polską* [...] – W2 344; [...]

³ Autorami terminu *sowietyzm* są twórcy moskiewskiego miesięcznika kulturalno-literackiego „Kultura Mas” – wśród nich byli m.in. B. Jasiński i T. Dabal (por.: Mędelska, Marszałek 2000: 41; Mędelska, Marszałek 2001: 114).

⁴ Cudzysłowy zostały naniesione przez redaktorów obu części *Wspomnień*. Wyekscerpowane wyrazy nie są więc tzw. cytatami, ponieważ sama W. Wasilewska nie dystansowała się od nich.

w czerwcu była wywózka „bieżeńców” – W2 346; [...] wywózka „bieżeńców” była w czerwcu [...] – W2 369 (3 poświadczenia); *Osadników wywożono w lutym, [...] „bieżeńców” w czerwcu* – W2 370; [...] *razem z córeczką był administracyjnie wysłany jak tysiące innych bieżeńców i znalazł się gdzieś w Kazachstanie* – W2 421; ros. беженец;

Borowickie Worota ‘Brama Borowicka na Kremlu’: *Zaniósłam do tych Borowickich Worot [...] – W2 351*; ros. nazwa własna *Боровицкие ворота*; **drugi** ‘inny’: *Dzięki temu przypomniałam sobie, że w drugich rozmowach z Mikołajczykiem brałam udział [...] – W2 416*; notowane wcześniej na kresach północno-wschodnich (m.in. w SJAM, KurzW 351, SzWM 54); jest też zapis z polszczyzny pod zaborem ros. w KarR 294; rejestruje SL i SWar (przykłady z A. Mickiewicza, J. Słowackiego oraz z przysłów); utrzymuje się w powojennej polszczyźnie radzieckiej (MędJP-II 256 i MędJP-III 157); archaizm semantyczny lub rusycyzm (kalka semantyczna *дызоў*);

gieroj ‘bohater’: *I tenże pułkownik [...] leżał akurat ciężko ranny w szpitalu, więc na salę sądową wniesiono go na noszach jako „gieroja” – W2 119*; [...] *kto będzie mówił „bohater”, kiedy jest takie piękne słowo „gieroj” – W2 345*; ros. *герой* (TSRJ);

grubo ‘w dużej mierze, znacznie’: *Stwierdzam tylko, że Tudor był grubo mniej czynny aniżeli Galan – W1 152*; *Broniewska [...] słyszała na ten temat krążące plotki, z tą różnicą, że ona grubo wcześniej – W1 185*; [...] *inteligencji polskiej we Lwowie było grubo więcej niż inteligencji ukraińskiej [...] – W2 344*; podobne wypadki w powojennej polszczyźnie radzieckiej notuje MędJP-II 273 i MędJP-III 214; znane w języku ogólnopolskim, tu raczej pod wpływem ros. *грубо*; kalka semantyczna *грубо* (por. ros.: *грубо ошибаться, грубо нарушить правила игры* – BTS);

jednokrowny ‘jednej krwi’: *Nie należy zapominać o jednym, że szli wyzwalać „jednokrownych” braci [...] – W2 357*; ros. *единокровный* (w TSRJ; z kwalifikatorem *książk.*);

Jewrija ‘Żyd’: [...] *nikt wam nie powie „Żyd”, wszyscy wam będą mówili „Jewrija” – W2 345*; *Np. u niego rozstrzygała się na Zachodniej Ukrainie sprawa „Żyda” i „Jewrija” – W2 353-354*; ros. *еврей* (BTS)⁵;

krasnoje słowco ‘celne słówko, powiedzonko’: [...] *ten premier nie był sobie tak dla „krasnowo słowca” rzucony – W2 410*; ros. *красное словцо* (w TSRJ; jako *pot.*);

kombryg ‘woj. dowódca brygady’: *W Chełmie pamiętam – poległ jakiś kombryg – W1 194*; ros. skrótowiec *комбриг* (= *командир бригады*; TSRJ; podaje z kwalifikatorem *now.*, *woj.*);

⁵ *Еврей* to rzeczownik nienacechowany, neutralny, *жид* natomiast ma odcień obraźliwy.

Maneżnaja płoszczad ‘Plac Maneżowy’: *Zaniostał do tych Borowickich Worot od Maneżnej płoszczadi, tam zostawiłam i potem czekaliśmy na efekt* – W2 351; ros. nazwa własna *Манежная площадь*;

milionszczyk ‘tu: o osobie z personelu latającego, która przekroczyła milion km w powietrzu’: [...] *na lotnisku towarzysze śmiali się, bo wtedy dawano pierwsze znaczkę „milionszczykom”* – W2 356; w powojennej polszczyźnie radzieckiej MędJP-II 319 i MędJP-III 369 rejestruje słowo *milioner* w znaczeniu ‘kołchoz, który osiągnął dochód przekraczający milion rubli’; w BTS *миллионер* ‘разг. Тот, кто наездил, налетал миллион (миллионы) километров (о шофёрах, лётчиках)’; ros. *миллионщик* (w TSRJa z kwalifikatorem *gm.*);

panskaja Polska ‘Polska wielkopańska’: [...] *Polacy to byli jednak przedstawicielami „panskiej Polski”* [...] – W2 357; ros. *панская Польша*;

pogranicznik ‘żołnierz ochrony pogranicza’: [...] *jedynym umundurowaniem jakie miałam, było znaleziona czapka jakiegoś pogranicznika* – W2 372; w SL, SWil, SWar w innych znaczeniach, w SJPDOR i SJPSz brak zapisu; znane z międzywojennej i powojennej polszczyzny radzieckiej (KRPS, MędJP-II 364 i MędJP-III 521); ros. *пограничник* (TSRJa);

pomieszczyk ‘właściciel majątku, dziedzic’: [...] *radzieccy towarzysze uważali, że tych „pomieszczyków” było w Polsce o wiele więcej niż ich było naprawdę* [...] – W2 403; ros. *помещик* (TSRJa);

robota ‘praca’: *Mieliśmy bardzo dużo roboty z uporządkowaniem jej [biblioteki]* – W1 125; [...] *w pewnym czasie starano się uniemożliwić mi wszelką robotę* – W1 156; [...] *cała robota od początku dla mnie osobiście miała być akcją pomocy dla kraju* – W2 390; [...] *cały zasadniczy ciężar roboty wzięli oni na siebie* – W2 395; znane w polszczyźnie radzieckiej (MędJP-II 389 i MędJP-III 613); kalka semantyczna ros. *рабо́та* (SRJa);

spotkać ‘powitać’: [...] *kiedy np. przyjechaliśmy do Wałujek – to towarzysze spotkali nas okrzykiem: Rany boskie!* – W2 374; znane z polszczyzny pod zaborem ros. (KarR 237, KarK 118)⁶; w SO z ostrzeż (z ros.); przykłady z powojennej polszczyzny radzieckiej w MędJC 87, MędJP-II 408 i MędJP-III; jest też zapis z mowy repatriantów (BielikW 15); kalka semantyczna ros. *встретить* (TSRJa);

Sybir ‘Syberia’: *Siedzę nad teczkami z materiałami. Sybir. Wygnanie. O Związku Radzieckim ani słowa* – W1 180; *Np. w programie V i VI klasy z zakresu geografii i historii były tematy: Rosja, Sybir* [...] – W1 180; znane z polszczyzny pod zaborem ros. (SGW); rejestruje SWil, odsyłając do *Syberia*

⁶ Jako rusycyzm piętnuje też A. Krasnowolski (por.: Krasnowolski 1919: 137).

(SWar, SIJP, SJPDOR nie poświadczają, ale z reguły nie notują one nazw własnych); według SO używane w stylu uroczystym; ros. *Субурь* (TSRJa); **szyfrówka** ‘zaszyfrowana depesza’: *Wtedy przyszedł sekretarz Obkomu partii, że po całej linii idą szyfrówki poszukujące nas [...] – W2 380; Jeżeli więc chodzi o szyfrówki Wiesława, to miałam je wielokrotnie do wglądu – W2 384; ze słowników podaje SJPDOR z kwalifikatorem pot. ‘depesza szyfrowana’ z ros.; шифровка* (TSRJa); **szyszka** ‘ważna osoba, gruba ryba’: *Wezwał jakieś dwie swoje „szyszki” z aparatu i zaczęła się [...] nieprzyjemna dyskusja – W2 357; w tym znaczeniu rejestruje dopiero SJPDOR z kwalifikatorem pot. czasem żart. ‘ktoś zajmujący wysokie stanowisko; dygnitarz, figura, gruba ryba’; wcześniej jednak takie znaczenie u ros. шишка poświadczył TSRJa (jako *przen.*); шишка w BTS z kwalifikatorem *урон.* ‘О важном, влиятельном человеке’; **tiepluszka** ‘wagon towarowy służący do przewożenia ludzi, ogrzewany piecykiem’: [...] *okazało się, że w „tiepluszce” jechał jakiś radziecki sierżant [...] – W1 195; notuje ESWO z informacją o ros. pochodzeniu wyrazu; znane z międzywojennej polszczyzny radzieckiej (KPRS i KRPS: *теплушка* ‘ciepluszka, tiepluszka’), jest też zapis z polskiej gwary żołnierskiej okresu II wojny światowej (KanPG 318), poświadczone w powojennej polszczyźnie radzieckiej (MędJP-III 760); ros. *теплушка* (TSRJa); **trup** ‘zwłoki’: *Wiec ten miał miejsce przed uchwaleniem reformy rolnej, [...] to było zaraz po pogrzebie trupów znalezionych na zamku – W2 417; użycie notowane w słownikach, tu jednak wydaje się nieco osobliwe, rzadsze niż zwłoki; w powojennej polszczyźnie radzieckiej poświadczone w MędJP-II 436-437 i MędJP-III 774; być może nadużywane pod wpływem ros. *труп* ‘trup’ i ‘zwłoki’; **utoczka** ‘samolot dwupłatowy’: *Na jakimś polu stały dwa czy trzy samoloty „utoczki” i kopa siana [...] – W2 431; ros. *уточка*⁷; **wygawor** ‘nagana, upomnienie’: *Kobryńskie starostwo dało kobryńskiej policji ostry „wygawor”, że po terenie powiatu grasuje Wanda Wasilewska [...] – W2 791; notowane wcześniej w polszczyźnie pod zaborem rosyjskim (w KarR 149 *wygawor*); ros. *выговор* (TSRJa); **wyzwać** ‘wezwać’: *Jeżeli wyzwali mnie do defy, to Janka czekała w kawiarce „Pod Arkadami” [...] – W1 154; ros. *вызвать*; **zakluczonyj** ‘więzień, aresztant’: [...] *do domu przyprowadzał już „delikwenta”: Wanda Lwowna „zakluczonyj” taki a taki do Waszego rozporządzenia – W2 384; ros. *заключённый* (TSRJa);*******

⁷ Nazwa wprowadzona prawdopodobnie od nazwiska rosyjskiego, legendarnego lotnika Utoczka (tę informację zawdzięczam p. dr I. Kisielowej).

zygzaki ‘zakręty losu’: *Naturalnie to były drobiazgi, ale tego rodzaju rzeczy sprawiały, że czułam się jak gdyby oblana zimną wodą i nieraz takie drobiazgi odpychały, powodowały różne zygzaki* – W1 124; w BTS *zigzag судьбы ‘поворот в жизни’*.

Sowietyzmy

CK ‘KC, Komitet Centralny’: *Poproszono mnie do CK, gdzie byli obecni: Chruszczow, Żukow [...]* – W2 397; notuje KRPS (*Цека ‘Центральный комитет’* – Komitet Centralny, CK, KC); ros. skrót *ЦК* (= *Центральный Комитет*);

czerwonoarmiejec ‘czerwonoarmista’: *Nagle otwierają się czołgi i wychodzą czerwonoarmiejcy [...]* – W2 397; wcześniejsze poświadczenie z międzywojennej polszczyzny kowieńskiej w JKTCh; w powojennej polszczyźnie radzieckiej notuje MędJP-II 248 i MędJP-III 128; por. ros. *красноармеец*;

Dom Prawitelstwa ‘dom rządowy’ (mowa o budynku przy ul. Serafimowicza w Moskwie): *W Moskwie zamieszkałyśmy u Zofii Marchlewskiej w „Domu prawitelstwa”* – W2 383; *Mieszkałam wówczas w Moskwie w „Domie Prawitelstwa” [...]* – W2 399; *Akurat w tym czasie przenosiłyśmy się z „Domu Prawitelstwa” z jednego mieszkania do drugiego* – W2 426; ros. *дом правительства*;

enkawudzista ‘pracownik NKWD’: *Po wschodniej stronie Bugu wybiegli do nas jakiś wojskowy, enkawudzista [...]* – W1 194; [...] *przeprawialiśmy się przez Bug po lekkim starciu z enkawudzistą [...]* – W2 341; odnotowuje ten wyraz J. Wawrzyńczyk w pracy G. Herlinga-Grudzińskiego (SBJP); *энкаведешник*, ros. skrót *НКВД* (= *Народный комиссариат внутренних дел* – SSSRJa);

Gostizdat ‘wydawnictwo państwowe’: *Przyjeżdżała z Gostizdatu Gildiana [...]* – W2 352; rejestruje KRPS w międzywojennym ZSRR (*Гостиздат* ‘Wydawnictwo Państwowe, Gostizdat’); notuje ESWO: skrót r. *Gosudarstwiennoje izdatielstwo* ‘państwowy urząd wydawniczy w Rosji Sowieckiej’; ros. skrótowiec *Гостиздат* (= *Государственное издательство*);

kierownictwo ‘tu: przywódca’: *Absolutnie nie mogę sobie przypomnieć żadnego incydentu, żadnego odcienia w zachowaniu się kierownictwa radzieckiego w tym okresie [...]* – W2 406; znane z międzywojennej Kowieńszczyzny (w JKTCh *kierownik, kierownicza* ‘przywódca’, ‘przywódczyni’); w KRPS *руководство* ‘przewodnictwo, kierownictwo’; w powojennej polszczyźnie radzieckiej notuje MędJP-II 286-287 i MędJP-III 265 (*kierownik, kierownicza*); ros. *руководитель* ‘kierownik’ i ‘przywódca’;

Kompoldiet ‘Komitet do Spraw Dzieci Polskich’: [...] *Skrzeszewski był naszym przedstawicielem w „Kompoldietie”* – W2 425; ros. skrótowiec *Компольшедет* (= *Комитет по делам польских детей*);

obkom polit. ‘komitet obwodowy partii’: *Więc od razu poleciałam do obkomu i w obkomie wszyscy się przerazili* [...] – W2 342; *Kiedy wrócił do Lwowa sekretarz Obkomu Gryszczuk, zaprosił do Obkomu duże grono profesorów uniwersytetu* [...] – W2 347; *Nie zdążyłam dojść z Obkomu do domu, gdy na ulicy spotkałam Grosza* [...] – W2 348 (3 wystąpienia) oraz W2 349, 370, 372; notuje GraczJW 101; w powojennej polszczyźnie radzieckiej poświadczają MędJP-II 337 i MędJP-III 426; ros. skrót *обком* (= *областной комитет* – w TSRJa jako *now.*);

partmaksimum ‘maksymalna pensja wypłacana członkom partii (do roku 1934), będącym kierownikami urzędów i przedsiębiorstw’: *Pensje się zmieniały nie tylko z miesiąca na miesiąc, ale z tygodnia na tydzień, tydzień z wyjątkiem towarzyszy, którzy mieli swoje „partmaksimum”, którego nie mogli przekroczyć* – W1 144; znane z międzywojennego ZSRR (KRPS w haśle *партколлегия* rejestruje *партмаксимум* jako ‘najwyższa pensja, wynagrodzenie członka partii, partmaksimum’); ros. *партмаксимум* (TSRJa podaje z kwalifikatorem *now., hist.*);

paszportyzacja ‘zaopatrzenie ludności w dowody osobiste’: *W okresie paszportyzacji miałam dzień podzielony* – W2 369; w powojennej polszczyźnie radzieckiej notuje MędJP-II 350 i MędJP-III 480; ros. *паспортизация*;

politruk ‘w wojsku radzieckim do 1942 r. osoba kierująca pracą polityczno-wychowawczą w jednostkach wojskowych; oficer polityczny’: [W Kowlu] *przyleciał do mnie jakiś „politruk” z armii* – W2 345; znane w gwarze partyzanckiej okresu II wojny światowej (KanPG 212 i 290); współczesne zapisy pochodzą ze SmółNS 146 (jako *środw.*) i NieDaj 242 (*pejor., hist.*); notuje SWOWN; poświadczony w powojennej polszczyźnie radzieckiej w MędJP-III 528; ros. skrótowiec *политрук* (= *политический руководитель*);

polituprawlenije ‘urząd polityczny’: [...] *w następnym dniu przyjechał jakiś facet z „polituprawlenija”* [...] – W2 376; *I Lusiak Borkowicz z Woroneża wyjechał do tego „polituprawlenija”* – W2 377 (2 razy); *O ile pamiętam, od nas z „polituprawlenii” nikogo nie zabrano* – W2 377; *Byłam w „Polituprawleniu” Frontu Zachodnio-Południowego* [...] – W2 379; [...] *potem zostaliśmy przeniesieni do „Głównego Polituprawlenija”* [...] – W2 379; notuje ESWO z ros.; ros. skrótowiec *политуправление* (= *политическое управление* – w TSRJa z kwalifikatorem *now.*);

rewkom ‘komitet rewolucyjny’: *Rano poszliśmy do „rewkomu”* [...] – W1 195; *W Kowlu okazało się, że już funkcjonuje „rewkom”, ale „rewkom” był złożony*

wcale nie z towarzyszy radzieckich, ale z więźniów ze Świętego Krzyża [...] – W1 195; notuje ESWO (z ros.); ros. skrótowiec *ревком* (= *революционный комитет* – w TSRJa z kwalifikatorem *now.*);

strojbat ‘batalion budowlany’: *W Woroneżu zjawiał się u mnie Lusiek Borkowicz, który był w jakimś „strojbacie”. Ten „strojbat” przeniesiono gdzieś do Maryjskiej ASRR [...] – W2 376; [...] tworzyły się „strojbaty” – W2 378; TSRJa notuje jedynie *строй* (z kwalifikatorem *now.*) jako część pierwszą wyrazów złożonych w znaczeniu ‘budowlany’, np. *стройком*; ros. skrótowiec *стройбат* (= *строительный батальон* – w BTS z kwalifikatorem *pot.*);*

Swinosowchoz ‘Państwowe gospodarstwo tuczu trzody chlewnej’: *Tu pewne rzeczy będzie mogła przypomnieć Janina Broniewska, dlatego że ona pracowała w „Swinowchozie” [...] – W2 379; KPRS notuje *sowchoz* jako ‘sowieckie gospodarstwo’; ros. skrótowiec *свинсовхоз* (= *свиноводческий совхоз* – TSRJa podaje jako *rol., now.*);*

wecze ‘potoczna nazwa radzieckiej, rządowej sieci telefonicznej’: *Korzystając z *wecze*, zadzwonił do Moskwy – W2 397; ros. skrótowiec *ВЧ* (= *высокочастотная связь*)⁸;*

wojenkomat ‘wojskowa komenda uzupełnień, WKU’: [...] *czy to nie było w lipcu, kiedy towarzysze przychodzili do „wojenkomatów” i ich nie przyjmowano – W2 378; Podjęłam z nim rozmowę i okazało się, że jego z jakiegoś tam wojenkomatu wysłano do wojska [...] – W2 431; [...] potem werbunek załatwiały „wojenkomaty”. „Wojenkomat” po prostu wzywał zdolnych do służby wojskowej [...] – W2 432; notowane w powojennej polszczyźnie radzieckiej w MędJP-II 454 i MędJP-III 831; ros. skrótowiec *военкомат* (= *военный комиссариат* – w TSRJa z kwalif *now.*).*

Z obu części *Wspomnień* Wandy Wasilewskiej wynotowałam 43 swoiste wyrazy i wyrażenia. Ekscerpt zawiera 26 rusycyzmów i 17 sowietyzmów. Czternaście leksemów (czyli 33% całego ekscerptu) zostało potwierdzonych w powojennej polszczyźnie radzieckiej. Należy podkreślić, że aż 13 z nich: *czterwonoarmiejec, drugi, grubo, milionszczyk, robota, spotkać, ciepłuszka, trup, kierownictwo, obkom, paszportyzacja, pogranicznik, wojenkomat* występowało w polszczyźnie radzieckiej we wczesnym okresie powojennym (1945-1959). Pojawienie się tych wyrazów w języku W. Wasilewskiej świadczy o ich silnym zakorzenieniu w badanej odmianie języka polskiego.

⁸ Była to linia telefoniczna o wysokiej częstotliwości wykorzystywana przez urzędników partyjnych do rozmów z Kremlem, KGB. Tylko takiej linii nie można było podsłuchiwać (tę informację zawdzięczam p. dr I. Kisielowej).

Dowodzi to, że wskazanymi leksemami posługiwano się nie tylko na obszarze radzieckiej Republiki Litewskiej, ale że były używane także przez Polaków mieszkających w Moskwie. Tezę tę wzmacnia również 7 wyrazów: *CK, Gostizdat, kierownictwo, partmaksimum, pogranicznik, sowchoz, ciepłuszka* zarejestrowanych już w międzywojennym ZSRR. Kolejne 4 wyrazy: *drugi, spotkać, Sybir, wygawor* to rusycyzmy notowane w polszczyźnie pod zaborem rosyjskim.

Charakterystyczną cechą języka W. Wasilewskiej, a jednocześnie polszczyzny radzieckiej w ogóle, było wyraźne nadużywanie skrótowców. Owe swoiste jednostki to będące w ogólnym obiegu w ZSRR nazwy organów partyjnych (*obkom, rewkom*), państwowych (*Gostizdat*), wojskowych (*wojenkomat*) czy przedsiębiorstw (*Swinsowchoz*). W realiach radzieckich były one oczywiście zrozumiałe, w polskich realiach natomiast – całkowicie obce (stąd konieczność objaśniania ich znaczenia w przypisach).

Wykaz skrótów źródeł

- W1 – *Wspomnienia Wandy Wasilewskiej*, „Z pola walki” 1968, nr 1, s. 115-195.
 W2 – *Wspomnienia Wandy Wasilewskiej (1939-1944)*, [w:] *Archiwum ruchu robotniczego*, t. VII, Warszawa 1968, s. 339-340.

Wykaz skrótów słowników

- BTS – Кузнецов С. А.: *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург 2003.
 ESWO – Trzaska W., Evert J. L., Michalski J. (wyd.): *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1939.
 KPRS – Красный Ю. (ред.): *Польско-русский словарь (45 000 слов, употребляемых в разговорной речи, политике, науке, литературе, технике и военном деле)*, Москва 1931.
 KRPS – Красный Ю. (ред.): *Русско-польский словарь (65 000 слов, употребляемых в разговорной речи, политике, науке, литературе, технике и военном деле)*, Москва 1933.
 SBJP – Wawrzyńczyk J.: *Słownik bibliograficzny języka polskiego. Wersja elektroniczna*.
 SGW – Wieczorkiewicz B.: *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa 1966.
 SIJP – Arct A.: *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1929.
 SJAM – Górski K., Hrabec S.: *Słownik języka Adama Mickiewicza*, t. 1-11, Wrocław 1962-1983.
 SJPDOR – Doroszewski W. (red.): *Słownik języka polskiego*, t. 1-10, Warszawa 1958-1968.

- SJPSz – Szymczak S. (red.): *Słownik języka polskiego. Wydanie zmienione i poprawione*, t. 1-3. Warszawa 1992.
- SL – Linde S. B.: *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Warszawa 1807-1814.
- SO – Szober S.: *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Warszawa 1937.
- SRJa – *Словарь русского языка АН СССР*, т. 1-4, Москва 1981-1984.
- SSSRJa – Скляревская Г. Н.: *Словарь сокращений современного русского языка*, Москва 2004.
- Swar – Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W.: *Słownik języka polskiego*, t. 1-8, Warszawa 1900-1927.
- SWil – Zdanowicz A. i in.: *Słownik języka polskiego*, t. 1-2, Wilno 1861.
- SWOWN – Sobol E. (red.): *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, Warszawa 1995.
- TSRJa – Ушаков Д. Н. (ред.): *Толковый словарь русского языка*, т. 1-4, Москва 1935-1940.

Wykaz skrótów bibliograficznych

- BielikW – Bielikowicz S.: *Wincuk gada*, Olsztyn 1984.
- GraczJW – Graczykowska T.: *Język cyklu reportaży „Płomień i próchno” Wandy Wasilewskiej na tle polszczyzny radzieckiej*, „Linguistica Bidgostiana” II, s. 96-106, Bydgoszcz 2005.
- JKTCh – Graczykowska T.: *Język kowieńskiego tygodnika „Chata Rodzinna”. Przyczynek do badań nad polszczyzną północnokresową w dwudziestoleciu międzywojennym* (maszynopis rozprawy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem Jolanty Mędelskiej, przechowywany na Wydziale Filologicznym UMK w Toruniu).
- KanPG – Kania S.: *Polska gwara konspiracyjno-partyzancka 1939-1945*, Warszawa-Poznań 1986.
- KarK – Karaś H.: *Kalki semantyczne z języka rosyjskiego w polszczyźnie II połowy XIX wieku i początków XX w. w świetle ówczesnych źródeł poprawnościowych*, [w:] *Studia nad słownictwem XIX wieku*, red. W. Kupiszewski, t. 1, Warszawa 1982, s. 105-137.
- KarR – Karaś H.: *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa 1996.
- KurzW – Kurzowa Z.: *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI-XX w.*, Warszawa – Kraków 1993.
- MędJC – Mędelska J.: *Język Jana Ciechanowicza. Przyczynek do dziejów polszczyzny na radzieckiej Litwie*, Bydgoszcz 1996.
- MędJP-II – Mędelska J.: *Język polskiej prasy wileńskiej (1945-1979)*, t. II. *Lata 1945-1959*, Bydgoszcz 2000.
- MędJP-III – Mędelska J.: *Język polskiej prasy wileńskiej (1945-1979)*, t. III. *Lata 1960-1979*, cz. 2. *Słownictwo, wyrazy*, Bydgoszcz 2004.

- NieDaj – Handke K., Popowska-Taborska H., Galsterowa I.: *Nie dajmy zginąć słowom. Rzecz o odchodzącym słownictwie*, Warszawa 1996.
- SmółNS – Smółkowa T.: *Nowe słownictwo polskie. Badania rzeczowników*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1976.
- SzwM – Szwed J.: *Mów poprawnie! Słownik błędów językowych*, Wilno 1931.

Bibliografia

- Krasnowolski A., 1919: *Najpospolitsze błędy językowe, zdarzające się w mowie i piśmie polskim*, Warszawa.
- Mędełska J., Marszałek M., 2000: *Twórzmy słownik „polskiego języka radzieckiego”*, „Poradnik Językowy” 8, s. 39-49.
- Mędełska J., Marszałek M., 2001: *Z badań nad językiem Polonii radzieckiej lat 1917-1939*, [w:] *Język polski w rozwoju*, red. Ł. M. Szewczyk, M. Czachorowska, Bydgoszcz, s. 111-121.
- Mędełska J., Marszałek M., 2003: *Język polski na Białorusi Radzieckiej okresu międzywojennego (kilka uwag na gorąco)*, „Acta Baltico-Slavica” 27, s. 63-71.
- Mędełska J., 2001: *Проблемы исследования послереволюционного варианта советского польского языка*, „Scando-Slavica” 47, s. 53-61.
- Polański K. (red.), 1999: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Sierocka K., 1963: *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR („Kultura Mas” 1929-1937)*, Warszawa.
- Syzdek E., 1980: *W jednym życiu tak wiele*, Warszawa.
- Syzdek E., 1981: *Działalność Wandy Wasilewskiej w latach drugiej wojny światowej*, Warszawa.
- Syzdek E., 1982: *Wanda Wasilewska we wspomnieniach*, Warszawa.
- Zatorska H., 1976: *Wanda Wasilewska*, Warszawa.

Summary

This article presents the Russicisms and the Soviet origin in the Polish language of Wanda Wasilewska. These lexemes were excerpted from Wasilewska's *The memories* published in Warsaw in 1968. The author listed 43 words and phrases. The Russian origin (26 units) forms the first group. 13 lexemes from this group still function in Polish Soviet language of the Poles living in Russia after the second world war. The second group (17 units) is made up of The Soviet origin. This part of vocabulary contains first of all abbreviations, so characteristic of the Polish language used in Russia. 6 ones is still in common use in the speech of the Poles inhabiting Russia today.

Tamara Graczykowska, dr nauk humanistycznych, adiunkt w Katedrze Badań nad Bałtycko-Słowiańskimi Kontaktami Językowymi w Instytucie Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Tamara Graczykowska

Zainteresowania naukowe: rusycystyka i polonistyka, zwłaszcza polszczyzna kowieńska w dwudziestoleciu międzywojennym oraz tzw. polszczyzna radziecka. Opublikowała dotychczas osiem artykułów (w tym jeden we współautorstwie), m. in. w „Studiach Filologicznych WSP w Bydgoszczy” (Filologia Rosyjska 18 i 19), w „Poradniku Językowym” (2/1997, 7/1998).